

SEWELL, P.H.: Library co-operation in the United Kingdom. London, British Library Research and Development Dep., 1979. 69 p. (British Library Research and Development Reports. 5479.)

Könyvtárközi együttműködés Nagy-Britanniában

1976-ban a Library Advisory Council for England (Anglia Könyvtári Tanácsadó Testülete) munkacsoportot alakított a könyvtárközi együttműködés vizsgálatára, az ezzel kapcsolatos kutatási-fejlesztési feladatok kijelölésére. Az adatgyűjtés eredményét, a kooperáció helyzetének értékelését, a kitapintható trendeket és a kutatási feladatokat tárja elénk a British Library, R & D reports füzete, igen jól áttekinthető szerkezetben.

A könyvtárközi együttműködés lényege a dokumentum- és információforrások kölcsönösen előnyös megosztása két vagy több intézmény között. Az együttműködésben való részvétel mértéke szerint beszélhetünk *cserekapcsolatok*ról, amelyeket a pusztán kölcsönösség, az "adok-kapok" egyensúlya jellemez, vagy *koalíció*ról, amikor a könyvtárak összefognak közös szolgáltatások létrehozása, fejlesztési programok együttes végrehajtása stb. érdekében. Az intézmények összehangoltsága azonban mindenképpen korlátozott, hiszen a rendszerek tagjait csak olyan keretek között készíthetik kapcsolatokat kialakítására, amelyek az egyes könyvtárak önállóságát, saját gazdasági és egyéb érdekeit nem sértik.

A kooperáció lehetőségeit erősen befolyásolja az a politikai, gazdasági, társadalmi és földrajzi környezet, amelyben a könyvtárak működnek: ennek változása például olyan következményekkel járhat, hogy az intézmény megkérdőjelezi egy régi partnerével való együttműködés hasznosságát, és új kapcsolatokat keres; a fizikai közelség vagy a kedvező kommunikációs, utazási, szállítási feltételek általában ösztönzik az együttműködést; sok könyvtár működik egy nagyobb, más jellegű intézmény (pl. egyetem) kebelében, ahol a külső hatások az anyaintézmény "elvárásaiként", áttételesen érvényesülnek. Az intézményközi kapcsolatokat olyan tényezők is meghatározzák, mint a közöttük fennálló fölél-alárendeltségi viszonyok; a célrendszerek átfedései; a könyvtár érzékenysége a technológiai fejlődés iránt; az intézmények komplementaritása; az, hogy a koalíció tagjai mennyire ismerik el egymás követeléseit; és – végül, de nem utolsósorban – az együttműködő emberek személyisége.

A könyvtárközi együttműködés négy területet érint: 1. a dokumentumszolgáltatást; 2. a szellemi munka és a kutatás feltételeinek biztosítását; 3. az információellátást; 4. az e három funkciót elősegítő "háttér" szolgáltatások fenntartását.

Ha figyelembe vesszük a publikációk számának növekedését és az információs igények és szükségletek változatosságát és volumenét, világossá válik, hogy egy könyvtár önmagában "esendő", és csak egy regionális, országos vagy nemzetközi könyvtári rendszer "szolgáltatóhelyeként" állhat helyt e kettős nyomásban.

Az együttműködés értékelésének legfontosabb kritériumai a hasznosság és a ráfordítások. Ez utóbbiakat általában az egységnyi költségek, az egységek számának és az egységnyi tevékenységre fordított időnek, az információ relevanciájának és pontosságának alakulásával méri az együttműködés megkezdése előtti és utáni értékeket összevetve. Ezekon a kvantitatív mértékeken túl vannak a kooperációnak olyan vonásai is, amelyek kevésbé megfoghatóak, de feltétlenül jellemzőek. Ilyen a szolgáltatások megbízhatósága, elérhetősége, rugalmassága, bővíthetősége, minősége és az együttműködésben érvényesülő irányítás jellege. Ezek a szempontok képezték a munkacsoport helyzetjelentésének vonatkoztatási keretét is, amelyben a könyvtárközi együttműködés különböző típusai szerint csoportosítva mutatják be a nagy-britanniai könyvtárak (könyvtári rendszerek) ilyen irányú tevékenységét.

A dokumentumszolgáltatás az egyik leghagyományosabb könyvtári funkció, és egyik válfaja – a könyvtárközi kölcsönzés – az együttműködésnek is klasszikus területe. Négy típusát határozta meg a bizottság: 1. informális – egyéni ismeretek, publikált bibliográfiák stb. alapján zajló; 2. közvetlen – az ISBN jegyzékek és a BNB számok, valamint a regionális központokban ezekhez kapcsolt lelőhelyadatok alapján történő; 3. regionális – a regionális központokon keresztül lebonyolított; és 4. a BLLD-n keresztül vagy az NLL --ből kielégített kölcsönzések. E négy formának egyszerre kell léteznie ahhoz, hogy az igényeket kielégítsék. A BLLD a különböző típusú igényeket 50–70%-ban elégíti ki, és bibliográfiai, valamint lelőhelyre vonatkozó információkat is szolgáltat a közvetlen kölcsönzéshez. (A lelőhelyadatokat a régióközpontok közvetítésével gyűjti.) Több területi együttműködési kör azonban nem kíván kizárólag a BLLD-re támaszkodni, ezért a régióra vonatkozó központi lelőhelyjegyzéket készít, és ehhez online vagy telex kapcsolat útján, illetve mikrofilmnap vagy kötet formájú katalógussal biztosít hozzáférést. Van olyan régió, amely központi raktárából ki tudja elégíteni a frissebb dokumentumokra, közöttük a hangfelvételekre is vonatkozó igényeket, valamint bemutató könyvkollekciót nyújt az iskoláknak a vásárlást megelőző válogatás megkönnyítésére. E két mozzanat ötvözetét, az együttműködés mélyítését jelentik a pontosan meghatározott, széles körben terjesztett gyarapodási (ritkább, drágább kiadványokról) és folyóirat-lelőhelyjegyzékek. Néhány régióban ezek tárgyi szempontú keresőeszközként való használatát is megoldották. Végül, fontos, és a kölcsönzések átfutási idejét meghatározó mozzanat a szállítás. Erre is különböző megoldások léteznek; például több könyvtár összefogásával – gondosan megtervezett útvonalon – szállítják a dokumentumokat, váltott szállítási eszközökkel stb. A dokumentumszolgáltatás kooperatív megoldásához kapcsolódó kiegészítő tevékenységeket is több könyvtár vállal: továbbképzések rendezését, címjegyzékek kiadását, a helyi államigazgatási szervek számára folyóiratcikkek megosztott figyelését, indexelését stb.

A területi és szakterületi együttműködési körök közötti átmenetet képviselik a helyi információs és tájékoztatási rendszerek, amelyek különböző feltételek között leggyakrabban jogi és üzleti információkkal látják el az önálló információs egységgel nem

rendelkező vállalatokat. Az ilyen rendszerek előnye, hogy tudatosítják felhasználóikban saját információs igényeiket, és hozzásegítik őket ezek kielégítéséhez. Az ilyen rendszerek központjai nemegyszer nagyobb közművelődési könyvtárak, és ez kedvezően befolyásolja a róluk kialakított képet.

A központi szolgáltatások fejlődése némileg csökkentette a szakterületi könyvtárközi együttműködés szerepét, bár vannak még kooperációigényes területek. Az oktatási intézmények könyvtárai például már a háború utáni években központi cédulakatalogussal, lelőhelynyilvántartással, periodika jegyzékkel, a ritkán használt tankönyvek, évkönyvek közös tárolásával stb. segítették az együttműködő tagokat. Különböző szakmai csoportok (pl. jogi, művészeti, orvosi könyvtáros egyesületek) is szerveznek közös vállalkozásokat. Az ASLIB szakosztályai körül is számos kooperatív tevékenység sűrűsödik: forrásjegyzékeket, folyóirat-lelőhelyjegyzékeket állítottak össze, és az utóbbi időben az információszolgáltatók és egyes meghatározott használói csoportok kapcsolatait igyekeznek fejleszteni. A szakterületi együttműködés egy sajátos esetének tekinthető az etnikai kisebbségek ellátása is, elsősorban központi letéti szolgáltatások révén.

Az azonos típusú könyvtárak érdekközössége is létrehozhat együttműködési köröket, az intézmény földrajzi helyétől függetlenül. Az egyetemi könyvtárak például összefogtak annak érdekében, hogy a föld valamennyi nagyobb régiójából származó publikációkat – e régiókon "megosztva" – gyűjtsék, feltárják és nyomtatott katalógusokban terjesszék. Hasonló gyűjtőkori kooperációt vezettek be a speciális dokumentumfajtákra is. Sajnos, az anyagi eszközök szűkössége és a megfelelő szakemberek hiánya veszélyezteti az egyetemi könyvtárak kooperatív törekvéseit. A közművelődési könyvtárak aspirációit elsősorban az jellemzi, hogy a helyi intézményekkel kívánnak együttműködni. Különleges területe ennek az állampolgárok mindennapi életét segítő, helyi vonatkozású, közérdekű információk biztosítása. Ennek keretében nemcsak a helyi államigazgatási szervekkel kell a könyvtárnak kapcsolatot tartania (hogy például a tanácsulések jegyzőkönyveit megszerezhesse), hanem különböző polgári, önkéntes, lakóhelyi csoportokkal is.

Az ilyen típusú együttműködésnek különböző szintjei vannak: 1. a könyvtár tanulmányozza a többi helyi intézmény szolgáltatásait, igyekszik azokat kiegészíteni, illetve hozzájuk irányítja a felhasználót; 2. a könyvtár segítséget nyújt más szervezetnek a helyi információs szolgáltatásokról szóló adatok összegyűjtésében és szétszórásában; 3. a könyvtár más tanácsadó és információs szolgáltató szervezetnek helyiséget, eszközöket stb. bocsát rendelkezésre. Az ilyen helyi kooperáció jól példázza azt, hogy mennyire pontatlan a "könyvtárközi együttműködés" kifejezés, hiszen itt, a könyvtár kezdeményezésével bár, de többféle szerv összefogásáról van szó.

A könyvtári-információs munka egyik legköltségesebb – komoly anyagi és szellemi befektetéseket igénylő – területe a különböző típusú dokumentumok számítógépes nyilvántartásának és az ezen alapuló információs szolgáltatásoknak a megszervezése. Következésképpen az együttműködés és a koordináció létkérdés az automatizált szolgáltatások esetében. Elsősorban olyan országos tervezésre van szükség, amely a különböző szolgáltató helyek között folyó verseny helyett az információellátást javító, egymás szolgáltatásainak a kiegészítésére való törekvést erősítené, s egyben szabályozná a felhasznált gépek, eszközök, információkereső nyelvek stb. körét is. A költségek csökkentése csak

úgy képzelhető el, ha minél több felhasználó veszi igénybe a szolgáltatásokat, lehetőleg online üzemmódban, és mindenhol rendelkezésre állnak a keresés technikáját, nyelvét stb. ismerő közvetítők. Ennek érdekében szükség lenne egy olyan szervezetre, amely a postával, az EURONET-tel, az adatbázisok előállítóival és a rendszerek ellátóival folytatott tárgyalásokon a használók széles körének érdekeit képviselné. Együttműködés kell ahhoz is, hogy a rendszerek keresési segédleteinek, az adatbázisok dokumentációjának, a teauruszoknak és különböző útmutatóknak a könyvtárát létrehozzák, hogy a rendszerekről tájékoztatást adjanak, "rendszer-független" tanfolyamokat szervezzenek stb.

A könyvtárközi együttműködésnek az az átfogó körképe, amely Sewell füzetéből élénk tárul, igen sok tanulsággal szolgálhat a magyar olvasónak (és egyenesen alapmű azok számára, akik a témát Nagy-Britanniában akarják megvizsgálni, és intézmények, rendszerek alapvető jellemzőire van szükségük). Rengeteg – terjedelmi okokból itt nem részletezett – konkrét eseten át mutatja be azt, hogy a könyvtárak (elsősorban gazdasági és szakember-problémáik enyhítésére) az együttműködésnek milyen változatos formáit hívhatják életre. A vázolt tendenciákat elindító és az együttműködés (sokszor íratlan) szabályait, feltételeit betartató motívum a könyvtárak *érdeke*, ezért nincs szükségük rendeletekre, utasításokra: maguk is megtalálják azokat a módokat, ahogyan – az esetleges adminisztratív nehézségeket leküzdve – érdekeiket érvényesíthetik, kölcsönös előnyök reményében összefoghatnak. Ha azonban valahol – mint például a számítógépes szolgáltatások esetén – központi intézkedések szükségét érzik, elsősorban a szakmai testületek csatornáján át próbálják ezeket kiharcolni. Ugyancsak jellemző a szűkebb körű, helyi, különböző intézményeket tömörítő együttműködés is, amelyben a könyvtár köré számos információt nyújtó és váró vállalat, állami szerv, iskola, múzeum stb. tömörülhet. Az ilyen kooperáció keretében több helyen tetszés szerint igénybe vehető modulokat kínálna a felhasználóknak; azaz az együttműködési kör tagjai csak azokat a szolgáltatásokat veszik igénybe, amelyekre valóban szükségük van.

Érdemes odafigyelnünk a nagy-britanniai fejleményekre, hiszen ha eredményeiket a hazainál fejlettebb könyvtári és technikai környezetben is érték el, mégsem jelenthet utópiát, ha saját magunk elé is hasonló feladatokat tűzünk.

ORBÁN Éva